

Conviețuire interetnică, identificare etno-religioasă și segregare școlară în Toplița.

Note de cercetare

Radu Baltasiu*

Universitatea din București

Abstract: *The aim of this report is to outline the community coherence issues of Toplița, Harghita county, having as starting points the ethnic and religious issues found. It is based on a qualitative and exploratory field research, conducted in August-September 2013. Regarding the methodological approach, the research is based on the neo-interpretative approach. During the study, the emphasis is focused upon identifying the springs of the community's religious identity and the way they are customized according to the ethnic factor. The geographical location and historical past of Toplița underlines a complex identity, of ethnic and religious confluence. The study attempts to decipher the manner in which the social memory managed to keep (or not) the traditional elements connected to the ethnic-religious identification, the components of inter-ethnic representations, and community self-identification of this kind, the role of religious institutions in maintaining social harmony or in terms of potential conflict that the latest paradigms of sociology of religions assigns to religious phenomena. Another direction of research is given by the social and symbolic involvement of various religious institutions and by the manner in which they implement the social change through various assistance programs they develop, which can reveal the relevance of religious identity in the ethnic context of Toplița.*

Keywords: sociology of religion, ethnicity, segregation, interculturality, neointerpretative methodology.

Cuvinte-cheie: sociologia religiei, etnicitate, segregare, interculturalitate, metodologie neointerpretativă.

Introducere

Prezentul articol este un extras dintr-un studiu mai amplu, de tip calitativ, cartografic și exploratoriu, realizat în 2013, de către o echipă de cercetători afiliați Centrului European pentru Studii în Probleme Etnice (Academia Română)¹ și studenți de la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București. Studiul a fost continuat în 2014, fiind în curs realizarea unei sinteze mai ample. Menționăm, totodată, că articolul de față reprezintă o analiză asupra comunității locale din orașul Toplița din punctul de vedere al conviețuirii interetnice, particularizând în mod deosebit identificarea

etno-religioasă și diferitele fațete pe care aceasta le îmbracă. Cercetarea și-a propus să identifice principalele coordonate ale problemelor cu care se confruntă localitatea Toplița și să fie, în același timp, laborator de testare/perfecționare al unor metodologii relativ noi, cea de tip neointerpretativ și cea axată pe hărțile mentale. Materialul de față prezintă cititorului o parte din metodologie și din rezultate.

Metodologia folosită a fost cea de tip neointerpretativ. Aceasta se revendică de la tradiția sociologică weberiană, fiind un model comprehensiv-interpretativ în care *povestariul* relevant, propriile reprezentări, credințe și definiții ale intervievaților sunt

*Universitatea din București, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Str. Schitu Măgureanu 9 sector 5, București. E-mail: radu.baltasiu@gmail.com.

definitorii pentru universul cercetării. Abordarea neinterpretativă extrage datele „în raport cu definițiile locului despre sine prin intermediul persoanelor-poveștilor (povestariului) relevant” (Baltasiu, Dumitrescu și Bulumac 2009, 117). Instrumentele de lucru utilizate au fost focus-grupul, interviul semi-structurat, interviurile nestructurate, observația participativă și hărțile mentale. Ceea ce este relevant pentru această metodologie este redarea într-o diagramă cât mai fidelă a universului simbolic și de semnificație al comunității, a „interiorității spirituale a fenomenelor” (Bădescu, 2012, 17), lumea subiectivă a actorilor sociali care, în cazurile în care există valențe comune și convergențe, se constituie în cadrele spiritual-obiective ale realului.

Punctul de plecare al prezentului material este *interculturalitatea*: comunitățile diferite ajung la un **optim al contactului** în măsura în care apare un dialog *funcțional*, de asumare *reciprocă* a problematicilor și a traiului în lăuntrul aceleiași comunități locale. Aceasta pentru că, din punctul nostru de vedere, conceptul de *multiculturalitate*, axat pe atitudinea de *toleranță*, nu presupune asumarea celuiilalt, ci încurajează menținerea unei distanțe onorabile, fiind, la limită, un spațiu al politeții colective. În acest caz, acțiunea socială nu este atât *interacțiunea* cât neutralitatea, un cadru în care comunitățile nu *interacționează efectiv*, ci doar nu se „deranjează”. Subordonate acestui punct de plecare sunt noțiunile de 1) *reprezentare de contact*, 2) segregare și 3) stigmatizare. Ultimele două sunt parte a unei reprezentări de contact slabe sau ineficiente, la limită negative.

În materialul de față vom începe analiza prin introducerea problematicii *reprezentării de contact*, o categorie prin care se pot înțelege *fenomenele de contact* dintre comunitățile care interacționează la nivelul localității. În acest fel, pentru moment, vom acorda importanță majoră *reprezentărilor colective* asupra realității. Reprezentările sunt parte a realității, sunt oglindirea acesteia și produc realitate, la rândul lor. Planul teoretic este relativ nou, având o structură mai puțin uzitată. Vom începe cu

trecerea în revistă a „planurilor de analiză” – o serie de puncte-perspective cheie ale interpretării, urmând să descriem câteva dintre elementele care compun reprezentarea subiectivă asupra spațiului: sacrul, geografia, simbolistica urbană, simbolistica religioasă, etnică.

Preambul teoretico-metodologic. Planurile analizei din teren

Cercetarea de față pune un accent deosebit pe reprezentările subiective asupra spațiului. Din acest punct de vedere, așa cum am arătat și în alte rapoarte de cercetare axate pe metodologia neinterpretativă, nu ne vom raporta la un „adevăr absolut” în raport cu care înțelegem realitățile din teren. Dimpotrivă, înțelegem faptul că realul este structurat pe mai multe planuri ale adevărului, pe care am încercat să le determinăm cu prilejul cercetării.

1. **Planul adevărului local: cum este lumea.** Acesta este planul care ține de ordinea „obiectivă” a contextului local. Acesta este planul *realităților, convingerilor și reprezentărilor locale*, ordonate de puterea simbolisticii locale. Din această perspectivă, am vizat cu precădere „personalitățile reprezentative” care dezvoltă cel mai bine acest „plan al adevărului local”. Acestea sunt cele care păstrează și definesc în bună măsură direcția identitară (bătrânii ascultați de comunitate, învățătorii, consilierii sau intelectualii *respectați* de comunitate). Avem aici definiții ale *normalului* și *coordonatele simbolice ale ordinii locale* – privind centrul comunității („vatra”), situația familiei, a credinței și a Bisericii, a tradiției, a școlii, a industriei sau a sistemului de sănătate.

În planul adevărului local, dar din punct de vedere „obiectiv”, avem și datele statistice ale comunității – privind demografia (sănătatea), economia și cultura (educația), inclusiv „ecosistemul” comunității (integrarea între ocupații, locuire, ordinea naturală). În același timp, tot aici înregistrăm și *disponibilitatea de comunicare cu străinii*. Deschiderea comunității către investigarea sa din exterior este condiționată de limitele *normalului* definit

pe acest palier. *Comunicarea disponibilă* a membrilor comunității față de cercetător este condiționată de *prescrieri*, așa cum sunt ele cartografiate în mentalul colectiv, dincolo de disponibilitățile particulare ale persoanei intervievate sau de abilitățile de „a sparge gheața” ale cercetătorului.

2. **Planul proiecțiilor locale asupra generalului – cum trebuie să fie lumea.** Acest nivel surprinde ideologia proiectată asupra lumii (*concepția despre lume*) în raport cu care comunitatea locală nu are putere de schimbare, dar care face parte din simbolistica locală. Parte a povestarii locale, proiecțiile locale asupra generalului trimit la *ordinea-reper* și la concepțiile privind lumea, în genere. Ordinea din concret a comunității se află sub o *umbrelă simbolică*. Aceasta cuprinde generalizări dincolo de *utilul imediat*, care compun un cadru general în raport cu care respondenții (din comunitatea locală) îi judecă pe cei veniți *din afară*. Adeseori, acest plan are componente normative, prescrie ce este dezirabil și ce nu.

Este fundamental ca cercetarea să nu fie percepută în opoziție cu planul proiecțiilor locale asupra generalului, acest fapt condiționând pe mai departe accesul mai elaborat la primul nivel de realitate, enunțat mai sus. Acest plan compune, de regulă, *stima de sine a comunității* în raport cu alte colectivități. În cazul grupurilor etnice particulare, sentimentul de stimă de sine are asociat un oarecare complex de superioritate/inferioritate față de *ceilalți*.

Planul proiecțiilor locale este *conștiința de sine a comunității în raport cu Celălalt*. Expresia sa cea mai pregnantă o întâlnim la nivelul discursului „despre noi” al frunțașilor comunității investigate: preoți, profesori, lideri ai organizațiilor cultural-etnice locale, oameni de afaceri. În concret, planul proiecțiilor locale apare în discuție după „încălzirea interlocutorului” (acesta fiind, de regulă, intelectual sau persoană mai în vârstă, care posedă *înțelepciune* sau/și *cunoștințe* de istorie etc.), în măsura în care acesta prezintă disponibilitate. Momentul în care se atinge acest prag poate fi considerat unul *critic* în raport cu logica cercetării, întrucât

persoana intervievată poate emite judecăți de valoare foarte puternice, care pot determina cercetătorul să reacționeze *personal*. Asemenea reacții trebuie evitate, discuția lăsată „să curgă”, persoana care „povestește” fiind încurajată să-și ducă „discursul” – țintă a cercetării de altfel, până la capăt, cu corecturi minimale privind clarificările strict necesare.

3. **Planul ideal tipic** – „lumea văzută de la București”, ordinea dinspre care vine cercetătorul. Cu toate că trebuie acordată *autonomie* obiectului de cunoscut, care devine astfel *subiect*², *inițiativa contactului* aparține în cele mai multe cazuri cercetătorului. Aceasta înseamnă că cercetătorul are *deja* un reper în raport cu care va analiza ordinele locale. Adevărurile locale și proiecțiile lor asupra lumii vor fi *descompuse în paliere de analiză și reasamblate* pentru a avea *sens* în raport cu paradigma cercetării. De aceea, pentru a fi onestă, cercetarea trebuie să își declare proveniența paradigmatică și să o descrie succint.

În cazul nostru, paradigma adoptată este cea neinterpretativă, aflată la intersecția cercetării monografice gustiene³ cu conceptul weberian de înțelegere comprehensivă ideal-tipică⁴, la care se adaugă perspectiva noologică accentuând asumarea *prin trăire* a cercetării ca *experiență* în raport cu marile coordonate ale axelor simbolice ale lumii⁵. Planul ideal tipic este acela care stabilește care sunt *detaaliile de investigat*, cum se *adaptează din mers cercetarea* în funcție de adevărurile locale și de proiecția lor în lume, care sunt axele în raport cu care se cercetează detaaliile. (Vezi discuția despre metodologia neinterpretativă și planurile analizei în teren în Baltasiu et al., 2009.)

Sacrul și pacea socială

Toplița se află la limita de Nord a zonei sensibile din punctul de vedere al problematicii interetnice. Vom încerca să arătăm modul în care factorul religios are impact asupra relațiilor interetnice.

Profilul istorico-religios al arealului geografic din care Toplița face parte este complex, fiind

străbătut de câteva clivaje de tip etnico-religios. Istoria tulbure a conviețuirii interconfesionale creștine nu s-a ridicat întotdeauna la înălțimea idealurilor creștinismului. În Transilvania, vreme de sute de ani, a fi ortodox era sinonim cu caracterul de tolerat (Iorga, 2011; Păcurariu, 1994).

Appleby (Irving, 2000; Milton și Lerner, 2003) a subliniat, pornind de la ideile despre sacru ale lui Otto, faptul că sacralul poate deveni, în anumite condiții, în bună măsură ambivalent. El poate fi *locus* al violenței ca datorie sacră (e.g. jihadul) sau, dimpotrivă, al armoniei și păcii. Ceea ce determină predilecția spre o extremă sau cealaltă ar fi conducerea sacerdotală sau religioasă, exprimarea ideologică a credinței. Regimul de utilizare al ideii religioase la nivel colectiv este, deci, foarte importantă, după cum vom observa în cele ce urmează.

În istoria Transilvaniei, tensiunile interetnice au avut ca vector tocmai împingerea ortodoxiei spre marginea societății și a calității etnice aferente în zona „toleratului”, deci a minim acceptabilului, de către „etniile cu *drepturi civile*”.

Credință și integrare socială

Figura 1: zona Topliței pe hartă (© Google maps)

Comunitatea din Toplița este caracterizată de o densitate relativ crescută a edificiilor religioase. Există șase parohii ortodoxe, două mănăstiri ortodoxe, o biserică greco-catolică, biserici reformate, catolice și neoprotestante.

„Este localitatea cu cele mai multe lăcașe de cult din România [în raport cu dimensiunile sale]”, ne mărturisea ÎPS Selejan într-o discuție pe marginea situației din localitate.

„Aici fiecare localitate are preotul ei, sunt biserici pentru fiecare cartier” (director școală, 55 de ani). Așa cum am remarcat și noi, prin tehnica observației, în jurul bisericilor se structurează întâlniri sistematice între preoți și copii; acestea sunt completate de orele de religie unde, spre deosebire de alte părți „sunt bine făcute”. La Toplița, Biserica este implicată în activitățile de asistență socială, nu numai cea ortodoxă. „Biserica și școala se implică și dau ce le trebuie copiilor care au nevoie și îi ajută și episcopia (ortodoxă)”. Funcție de proveniența copiilor care merg la școală, directorul a observat că „cei mai mulți dintre catolici și greco-catolici sunt din centru”, „dar între ei, copiii nu fac diferența funcție de confesiune”.

Integrarea socială este dependentă de rata participării la viața credinței, este una dintre premisele de bază în raport cu care preoții intervievați se raportează la comunitate: „Există diferențe semnificative de comportament între cei care merg la Biserică și cei care nu merg, violența domestică are o incidență mult mai scăzută în rândul celor dintâi” (preot, 38 de ani).

Nu la fel stau lucrurile din punctul de vedere al vieții instituționale, pe care nu toți cei intervievați o consideră potrivită. Elitele locale toplițene identifică ideologizarea instituțiilor religioase ca factor de descurajare a integrării sociale. Aceștia identifică adeseori Biserica Catolică ca factor de încurajare a segregării prin politizarea relațiilor interetnice: „clasa politică a lor este problema. Noi ne înțelegem cu ei. La biserică li se zice să evite căsătoriile mixte” (responsabil școlar, 45 de ani).

Tinerii, la rândul lor, par să confirme acest lucru. Mai mulți tineri intervievați la intervale diferite în parcul central al orașului au arătat că religia diferită este factor de separare etnică: „Maghiarii sunt de confesiune catolici, pe când românii sunt ortodocși, iar confesiunea catolică și cea reformată nu prea tolerează legăturile între parteneri care aparțin unor religii diferite”

(masculin, 20 de ani). Alți tineri intervievați au arătat că există într-adevăr presiuni cu privire la evitarea relațiilor și căsătoriilor interetnice, însă au precizat că principala cauză nu este etnia, ci religia. De asemenea, au spus că „în general, depinde de familie. Eu am avut o cunoștință care a avut certuri foarte puternice cu familia din cauza faptului că avea o relație cu un băiat de confesiune penticostală” (masculin, 21 de ani). Pe de altă parte, tinerii au susținut faptul că relațiile de prietenie sunt foarte puternice în ciuda diferențelor etnice și că „sunt foarte de treabă”, ei având foarte mulți prieteni maghiari (elevă, 15 ani).

Pe de altă parte, majoritatea adulților intervievați au susținut că „Biserica Catolică face propagandă iredentistă în zonă și ține reuniuni politice pe lângă slujbe (jurnalist, 59 de ani)”. Activitatea ideologică a bisericii catolice maghiare este conexată de interlocutorii români cu activitatea neobosită și de succes a acesteia în întărirea coeziunii membrilor comunității maghiare. Practic, se confirmă ipoteza noastră că, la nivelul reprezentării etnicilor români, comunitatea maghiară este cu precădere una ideologică, constituită în jurul propagandei transmise prin școală și biserică: „pe unguri îi ține uniți biserica, se duc toți” (responsabil politic român, 34 de ani). „Mi se pare că sunt mai uniți (ungurii) inclusiv pe partea asta religioasă” (întreprinzător, 45 de ani). De altfel, românii au observat că forța de atracție a bisericii maghiare are o sursă ambivalentă: pe de o parte constrânge prin intimidare, pe de alta atrage prin suport material și prin implicarea activă a preoților în relațiile de putere relevante: „Biserica conduce societatea maghiară” este concluzia formulată de un întreprinzător român, de aproximativ 35 de ani.

Rolul important al bisericii în viața maghiarilor a reieșit cu pregnanță în cadrul discuțiilor de grup (focus-grup). Iată câteva dintre cele mai „tari” afirmații: „Biserica îi înregimentează” (profesor, 70 de ani); „fac politică în biserică” (inginer, 55 de ani); „preotul catolic vine cu buletinul de vot pe la oameni, învățându-i pe enoriași cu cine să voteze” (preot, 44 de ani). „În privința

politicului, preotul ortodox nu se compară cu cel catolic: preotul ortodox nu se amestecă în opțiunile politice ale oamenilor” (profesor, 70 de ani). Genul acesta de comentarii susțin ideea, confirmată ca atare și de interlocutori, conform căreia comunitatea maghiară are o axă politică foarte bine ancorată, conexată bisericii, ceea ce îi conferă greutate politică mult mai mare decât comunității românești, neînregimentată uniform politic, în care opțiunea individuală predomină. *Comunitatea maghiară, în percepția comunității românești, este mai puternică pentru că este înregimentată politic, inclusiv pe vector religios.*

Pe de altă parte, cetățenii intervievați sunt de acord că, la români, coeziunea comunitară este asigurată de credință, activitatea religioasă fiind separată de cea politică. Fenomenul pare a fi legat de două tipuri de abilități ale preoților: „competența religioasă” – abilitatea de a explica credința în timpul slujbelor, corespondența dintre atitudinea generală față de credincioși și cele predicate etc., și „competența socială” – abilitatea de a desfășura activități în afara bisericii. Astfel, acolo unde preoții sunt „foarte buni”, „nu încapi în Biserică”: „Lumea merge la Biserică, Duminica nu-ncapi... preotul e foarte bun... e plin, plin Duminica... la alte parohii nu-i chiar așa” (femeie, 60 de ani).

Per ansamblu, participarea religioasă este destul de ridicată. Astfel, în parohia din Călimănel, unul dintre cartierele importante ale Topliței, care conține circa 240 de familii, frecvența medie a participării la biserică pe zi este de circa 50 de persoane, după aprecierea preotului, aspect confirmat de observațiile noastre din teren.

Întrebați fiind de orientarea mesajului predicat în amvon, cea mai mare parte a persoanelor interievate au susținut că „la ortodocși [oamenii] sunt întotdeauna sfătuiți să trăiască în pace unii cu alții”. Catolicii însă, conform celor declarate de o bună parte dintre cei intervievați, „sunt altfel. Aici ei vorbesc despre separare (femeie, 60 de ani)”; „La ei is un pic influențați, mai zice preotul în biserică, dar aicea [la ortodocși n.n.] nu. Depinde, cred

că, și de preot... Preotul nostru nu zice niciodată rău, dimpotrivă (femeie, 55 de ani)”.

Un număr restrâns dintre cei investigați, unii dintre aceștia cu funcții importante în comunitate, consideră că „orice biserică face ideologie aici, instigă oamenii” (bărbat, 38, poliția Toplița).

În orice caz, explicația oferită de unii dintre interlocutori privind utilizarea cadrului bisericesc pentru propagandă este de tipul: „Nu știu, vor ei să fie cum îi și aicea în Harghita autonomie, să fie stăpâni” (femeie, 60 de ani). Aceeași opinie a fost exprimată și de înalți responsabili de la nivelul primăriei: „spre deosebire de noi, românii, ungurii cultivă acest sentiment de segregare din Biserică, de mici, inclusiv pe vremea lui Ceaușescu” (bărbat, 60 de ani).

Dincolo de aceste planuri ale tensiunii percepute, există palierul interacțiunii cotidiene, unde starea de spirit pare a fi cu totul alta. **În ceea ce privește interacțiunea cotidiană toți interlocutorii au fost de acord că nu există probleme în relațiile interpersonale.** Unul dintre preoții români intervievați a opinat, astfel, că „deși Biserica Catolică joacă un rol important în viața credincioșilor maghiari [prin activitatea sa de „prelucrare ideologică” a credincioșilor], [în plan interetnic] nu sunt probleme între unguri și români”. Chiar unii dintre intervievați au ținut să sublinieze că sunt destule situații în care relațiile interpersonale dintre români și maghiari sunt superioare celor dintre români: „eu am trăit între unguri și pot să spun că ungurii m-au respectat poate mai mult ca ai noștri” (bărbat, 50 de ani). Reprezentanții bisericilor ortodoxă și reformată, însă, au fost de acord că „sunt probleme cu rromii”, în sensul eficienței scăzute în integrarea acestora.

Interacțiune etnico-religioasă

În repetate rânduri, persoanele interievate au susținut faptul că, „atunci când sărbătorile coincid, românii și maghiarii petrec împreună” (profesor, 44 de ani). În cazurile în care nu sunt pe aceeași dată, sunt dese situațiile în care se invită unii la sărbătorile celorlalți, *în special în familie.*

Sunt situații când merg și la biserica *celuilalt*: așa de pildă, unii dintre maghiarii intervievați au declarat că merg la Biserica Ortodoxă ori de câte ori sunt sărbători mari sau cu ocazia unor evenimente personale importante, la înmormântări, nunți, botezuri. Chiar Paștele, Crăciunul „ar trebui să fie aceeași sărbătoare și pentru catolici și pentru ortodocși” (maghiar, bărbat, 55 de ani). Reprezentanți ai administrației locale au ținut să sublinieze că oamenii sărbătoresc împreună Crăciunul indiferent de confesiune, și chiar Paștele de două ori, mai ales cei din familiile mixte care au astfel un avantaj (româncă, responsabil spital, 40 de ani). Cei care au întemeiat familii mixte se bucură „de două ori” de aceeași sărbătoare: „Soția mea e ungueroaică, eu fac Paștele de două ori” (profesor, 48 de ani).

Ne amintim însă că unul dintre subiectele mai des întâlnite în discuțiile echipei noastre de cercetare cu tinerii din Parcul central este preocuparea lor pentru căsătoriile mixte (vezi „Credință și integrare socială”). La nivelul adulților din cadrul discuțiilor de grup, a ieșit în evidență percepția acestora că „tinerii maghiari sunt îndoctrinați a evita căsătoriile mixte”, spre deosebire de români, care sunt mai puțin reticenți, deoarece „nu contează ce ești, ci ceea ce alegi să devii” (român, 49, intelectual). Cu toate acestea, perspectiva de ansamblu a celor intervievați este că fenomenul căsătoriilor mixte este destul de frecvent. Percepția este destul de precisă, înregistrând chiar și o „statistică” a raportării la fenomen: „Din cinci cununii religioase pe an, două sunt, de regulă, mixte”, între români ortodocși și etnici maghiari reformați sau catolici. Această disponibilitate nu se manifestă, însă, pentru romi: „lumea se căsătorește cu persoane din zonă, nu cu romi” (intelectual, 30 de ani).

Implicarea socială a instituțiilor religioase

Orașul Toplița se confruntă cu mari probleme economice datorate închiderii marilor platforme industriale, legate îndeosebi de prelucrarea

lemnului. Instituțiile religioase încearcă să vină în întâmpinarea nevoilor oamenilor. Implicarea socială a Bisericii în viața Topliței cuprinde mai multe etaje. Astfel, un prim etaj privește activitățile generice, ca și completare în *profan* a activității de suport derivată din *credo*-ul creștin, predicat de Biserică în biserică. Alte activități sunt țintite și au ca obiectiv asistarea unor categorii precise de populație sau se adresează unor tipuri speciale de comportamente. Astfel, primul tip, *suport și implicare generică*, privește o arie largă de preocupări ale Bisericii, de la sprijinul acordat în principiu, celor în nevoie, până la „modernizarea” sau „ieșirea în lume” a preotului prin activități de timp liber „moderne”. În acest fel, așa cum am constatat și noi pe teren, preotul este tot mai prezent în activitățile educaționale, dar și în cele rutiniere, din afara bisericii, în mijlocul oamenilor. Cel de-al doilea tip de activitate, de *asistare socială*, are în vedere activități precise de asistare a unor anumite categorii de persoane, foarte sărace sau cele afectate de alcoolism etc.

Suport și implicare socială generică

Există persoane care beneficiază de mese calde în zilele în care merg la biserică. Uneori, cei mai săraci dintre cei intervievați au subliniat suportul social ca un stimulent important de a merge mai des la biserică. Unul dintre acești nevoiași a spus că „admiră primarul care face foarte multe pentru oraș” dar, în același timp, „nu face destul pentru cei săraci ca mine, nu ne ajută cu mâncare sau cu bani de pâine” (casnică, 28 de ani). Principala nădejde a celor în nevoie rămâne, deci, Biserica și în ințelesul din partea semenilor.

Pe de altă parte, preoții ortodocși intervievați sunt de acord că prezența socială a Bisericii trebuie intensificată: „Biserica trebuie să se implice mai mult în social” (preot, 35 ani), mai toți fiind conștienți de *funcționalitatea socială* a acesteia, în cadrul rolului său în planul credinței. Preotul trebuie să inițializeze comportamente-model vizibile în societate, iar cadrul acestei vizibilități sunt activitățile desfășurate inclusiv

în timpul liber, acțiunile de voluntariat educative, drumețiile, activitățile în comun etc.

Unii preoți desfășoară activități extra-bisericești ample. Astfel, în anumite ocazii, după slujbă, aceștia invită lumea la un ceai, coagulând comunitatea prin discuțiile libere prilejuite de acest tip de întâlnire: „Acesta este un bun prilej pentru oameni să-și comunice problemele, iar eu le pot oferi sfatul meu”, arăta unul dintre preoții mai tineri intervievați de noi. Astfel, sunt situații în care discuțiile de după predică, *mediate de părintele*, „devin tot atât de importante ca predica însăși” (bărbat, 38 ani). În aceeași logică, a „ieșirii în lume” a preotului, prin activități aparent fără legătură cu Biserica, se înscriu și activitățile pe care aceștia le desfășoară cu copiii și cu tinerii din Toplița, precum: drumețiile, cursuri gratuite de chitară, mersul cu bicicleta pe munte, meditații la diferite materii, jocuri etc. Astfel, în Toplița sunt parohii/preoți, implicați activ în programul „Alege Școala”, cu copii premiați la nivel național. Menționăm că scopul declarat al programului, în care este oficial implicată Patriarhia Română, este acela de a reduce rata abandonului școlar, de prevenire a delincvenței juvenile etc. (Didactic.ro, 2010).

Asistarea socială: abandonul școlar, alcoolismul, pornografia

Abandonul școlar este generat de plecarea masivă a părinților în străinătate. Familiile astfel desperecheate sunt foarte fragile, predispuse la divorțialitate și alcoolism. Copiii lăsați singuri, sau în grija unor rude mai îndepărtate, sunt foarte ușor tentați de „internetul pornografic” – după cum ne-au declarat unii dintre profesorii intervievați. **Percepția elitelor cu acces la statistica populației este că aproape jumătate din populația actuală a Topliței a emigrat pe o durată mai lungă sau mai scurtă, la muncă, după 1990.** Iar aici ne referim la medicii care, prin sistemul lor de fișe personale, au acces la o întregă logică socială în timp a fenomenului demografic. Din asemenea surse echipa noastră de cercetare a aflat că **famiiliile celor emigrați s-au destrămat în circa 30% din cazuri, lăsând**

în urma lor copii cu tulburări de afectivitate greu remediabile sau iremediabile. Toate acestea sunt zone de intervenție pentru Biserică.

În parohia Călimănel, de pildă, există o serie întreagă de programe de asistență socială: 11 cazuri cu susținere constantă, unul dintre ele fiind o familie cu 9 copii, activități recreative desfășurate cu copiii parohiei și nu numai etc. O bună parte din activitatea de suport social a Bisericii ortodoxe în Toplița se desfășoară la inițiativa ÎPS Ioan Selejan, Arhiepiscopul ortodox al Covasnei și Harghitei (rămas în această poziție de la apariția Episcopiei în ianuarie 1994 până în decembrie 2014, când a devenit noul Mitropolit al Banatului). Acesta a sprijinit școala unde sunt cei mai mulți copii rromi, oferind prânzul pe parcursul întregului an 2012 și punerea la dispoziție a unor mașini de spălat unde zilnic se spălau hăinuțele copiilor. Acest fapt, spune preotul, a rămas fără impact în ceea ce privește creșterea frecvenței școlare sau prevenirea abandonului școlar.

Problema alcoolului este explicația pentru multe cazuri de violență domestică, deși acestea rămân neraportate după cum ne-au mărturisit polițiștii cu care am discutat. Pentru populația aflată în pragul mizerabilității – dominate de abandonul de sine, „principalul competitor al Bisericii ca loc de întâlnire cu ceilalți membri ai comunității este reprezentat de cârciumile din oraș” (responsabil poliție municipală, 35). Pe de altă parte, preotul combate efectele nocive pe care pornografia de pe internet le are asupra tinerilor prin oferirea unei alternative de petrecere a timpului liber precum lectura (distribuie gratuit cărți în parohie), organizarea de jocuri în curtea bisericii (lecții de chitară, limba engleză, excursii montane cu bicicleta, obiceiuri tradiționale de Crăciun: colinde tradiții, „mai puțin americanisme cu Moș Crăciun” (preot, 35). Activități similare sunt derulate și de bisericile celorlalte confesiuni.

Religie, etnie și simbolistică

Figura 2: Structura generală a axelor simbolice ale comunităților în Toplița. Centrul de greutate pentru comunitatea română este dat de cele două mănăstiri (Sf. Ilie și Doamnei), ale căror axe converg mult în afara localității spre monumentul eroilor de la Secu, iar celălalt capăt spre parcul central. Remarcăm asimilarea de către comunitatea românească a unei simbolistici comerciale maghiare, nelipsită însă de încărcătură istorică: „vestitul strand Banffy”. În același timp, există sau au existat un punct de fricțiune simbolică în ceea ce privește amplasarea bustului lui Urmanczy în parcul central, precum și vis-à-vis de retrocedările asociate cu familia respectivă (Cotidianul, 2013)⁶. Cimitirul eroilor sovietici este un alt element care se suprapune cu centrul civic, fiind și astăzi oarecum artificial integrat în Parcul Tineretului. (© Google maps și Radu Baltasiu)

Pentru vizitatorul atent, Toplița are o densă rețea de marcaje simbolice. Acestea au un rol important în prezervarea și afirmarea identității colective. Reamintim importanța mențiune a ÎPS Selejan: „Este localitatea cu cele mai multe lăcașe de cult din România [în raport cu dimensiunile sale]”. Rețeaua aceasta simbolică a crescut în timp, soarta însemnelor sale simbolice urmând suișurile și coborâșurile acțiunilor de afirmare națională: „au fost perioade când lăcașurile ortodoxe au fost arse sau lichidate cu tunul”, ne-au mărturisit interlocutorii noștri.

Ultimul act de agresiune violentă prin desfigurarea fizică a locului a fost perioada horthystă, când „au tras cu mașina de placa

monumentului soldaților români de la Secu, pe care au ascuns-o într-o șură, după ce au încercat să o topească” (intelectual, 42 de ani). Comunitatea și-a revenit greu după astfel de desfigurări, monumentul eroilor fiind refăcut abia în 2010 (o restaurare superficială după momentul 1940 având loc în 1962). Memoria colectivă a înregistrat această „elasticitate dramatică” a prezenței simbolice a identității românești în teren, și acum se afirmă, prin însușirea acestui proiect identitar la nivelul administrației: Toplița se află într-un rapid proces de refacere a infrastructurii materiale, în același timp cu cea simbolică. Astfel, menționăm refacerea recentă a densității simbolice din centrul Topliței, din Parcul Central și în cel al Tineretului, cu monumente dedicate lui Mihail Eminescu, Grigore Vieru, Miron Cristea, lupoaicei cu Romulus și Remus, în Parcul Tineretului existând și un cimitir cu monument dedicat soldaților sovietici. Tot în Parcul Central există o frumoasă troiță sculptată în lemn dedicată memoriei eroilor toplițeni. Comunitatea maghiară pare a se recentra ideologic în jurul statuii lui Urmanczy Nandor, „fondator și conducător al mișcării iredentiste și revizioniste împotriva păcii de la Trianon” (inscripție pe piatra de la mormânt – Fundația Culturală „Miron Cristea” et al., 2003), amplasată în 2011 în curtea bisericii catolice, după încercarea nereușită de stabilire în parcul central. Este limpede că alegerea statuii lui Urmanczy, dorința de amplasare a acesteia în centrul simbolic al orașului, lângă statuile marilor personalități românești, ca „gest de împăcare istorică”, nu a fost o alegere inspirată. Din punctul nostru de vedere, faptul marchează existența unui decalaj de raportare la realitatea de contact dintre cele două comunități etnice (maghiară și română). „Împăcarea istorică” este un gest legitim, dar conținuturile trebuie acordate la lungimea de undă a *normalului* fiecăreia dintre comunități. Altfel, „împăcarea” poate deveni gest de agresiune, după cum a și fost, de altfel, interpretat, în condițiile în care punctul de plecare pentru *reconciliere* pentru o comunitate este fundamental de neacceptat

pentru cealaltă (Pacea de la Versailles de după 1918)⁷.

Figura 3: *Autoritățile locale încearcă să recupereze zona centrală care cuprinde „cimitirul sovietic” prin amplasarea unei simbolistici locale, românești (zona centrală a fost reabilitată prin lucrări executate în 2010-2011). Foto, R. Baltasiu*

Intrarea în Parcul Tineretului este marcată de o poartă sculptată în lemn pe ambele părți cu scene legate de istoria locului pornind de la daci și romani, avându-l în centru pe Patriarhul Miron Cristea. Parcul Tineretului se află în imediata vecinătate a Cimitirului soldaților sovietici, construit în 1947, fiind „amplasat în parcul localității” (ONC, 2014). Mai exact, conform interlocutorilor noștri, responsabili în administrația urbei, „cimitirul eroilor sovietici este amplasat în Parcul Tineretului”. De altfel, aproape toți cei intervievați au ținut să precizeze că cimitirul din centru este al „eroilor sovietici”, nu pur și simplu al „eroilor”. „Al eroilor” pur și simplu este monumentul de la Secu, în cinstea militarilor români din Primul și al Doilea Război Mondial. Situația construirii unui *cimitir în parc*, sau în zona de acțiune socială a parcului, învederează dorința forurilor comuniste din epocă de a suprapune imaginea eliberatorului sovietic cu centrul simbolic al localității. Situația continuă *de facto* astăzi, cu deosebirea importantă că eroul sovietic a devenit parte a cotidianului, decăzând din zona sacralului ideologic în care fusese amplasat inițial.

Figura 4: Cimitirul ostașilor sovietici nu este perceput diferențiat de noile generații față de Parcul Tineretului din care face parte. Foto: Ovidiana Bulumac

Astfel, suprapunerea nu a rezistat căderii regimului comunist, în 2008 cimitirul aflându-se într-o fază avansată de degradare. Zona a intrat în refacere și este relativ în bună stare astăzi, însă inerția memoriei colective încă nu dă semne că a integrat acest spațiu „în parcul” din centrul orașului: funcțional, cele două elemente sunt entități diferite, chiar opuse (cimitirul eroilor sovietici este loc de veci, parcul este loc de odihnă adeseori prin *distracție*).

În privința funcționalității simbolice a acestor monumente Mircea Eliade (1994, 30-31) lămurește unele aspecte: „Problema centrală și cea mai dificilă rămâne, evident, interpretarea. În principiu, chestiunea validității unei hermeneutici se poate ridica oricând prin multiple confruntări de informații, cu ajutorul unor aserțiuni clare (texte, rituri, monumente istorice) și al aluziilor pe jumătate învăluite, putem demonstra la obiect ce „vrea să spună” un simbol sau altul (...). Validitatea simbolului ca formă de cunoaștere nu depinde însă de puterea de înțelegere a unui individ sau a altuia. Texte și monumente simbolice dovedesc din plin că, cel puțin pentru anumiți membri ai unei societăți arhaice, simbolismul „Centrului” este transparent în întregul lui; restul societății se mulțumea „să participe” la simbolism. De altfel, sunt dificil de precizat limitele unei astfel de participări: ea variază în funcție de un număr nedeterminat de factori. Tot ce putem spune este

că actualizarea unui simbol nu este mecanică: ea se află în relație cu tensiunile și cu alternanțele vieții sociale”.

Monumentele, în consecință, au ca principală funcție anamneza, co-memorarea, adică prin ele trecutul, în diversele sale ipostaze – persoane și evenimente marcante, devine prezent, nu neapărat prin conservarea memoriei sociale, cât prin reconstruirea ei în comunitate. Dar tot monumentele au ca funcție socială și *fixarea cadrelor viitorului*, furnizând axele comportamentale dezirabile, care conferă succes acțiunii sociale. Nu este întâmplător faptul că reconstrucția centrului localității a început cu infrastructura sa simbolică: parcul central și recuperarea *pentru* oraș a centrului simbolic, dimpreună cu refacerea monumentului de la Secu – aflat în *centrul* axei simbolice dar în afara localității, spre Borsec, închinat luptelor din primul război mondial. **Reamplasând trecutul monumental în viața de zi cu zi, administrația Topliței oferă comunității, realmente, prima etapă a unui nou început.**

Concluzii

Materialul de față este o primă parte dintr-o sinteză mai amplă, aflată în pregătire, rezultată în urma unei cercetări de teren efectuată de studenți de la Facultatea de Sociologie a Universității din București și de cercetători din cadrul Centrului European de Studii în Probleme Etnice al Academiei Române, în două etape, în 2013 și 2014. Deși prin designul inițial cercetarea a pornit de la legea paralelismului a lui Dimitrie Gusti, caracterul flexibil al fenomenului social, constrângerile bugetare și apariția unor noi metode au condus la o abordare relativ nouă, numită de noi „neointerpretativă”. Metodologia respectivă acordă rol precumpănitor *percepțiilor colective* exprimate *pe niveluri sociale reprezentative*: medici, preoți, polițiști. *Dar reprezentativitatea nu s-a oprit la funcția ocupată*, fiind intervievați/observați actori *amplasați strategic* în geografia localității, cu bună poziție de observație, precum vânzătorii din anumite magazine/intersecții, persoane din

Parcul Central etc. În materialul propus aici am relevat doar câteva aspecte, legate de premisele metodologice și chestiunea sacrului în spațiul social contemporan, proiectat în geografia localității, în viața cotidiană. Acesta este motivul pentru care aici nu se regăsește pe de-a-ntregul preambulul metodologic. Metodologia respectivă va fi evidentă odată cu finalizarea raportului în întregul său, pe toate palierele. Lucrarea de față este mai degrabă un anunț din acest punct de vedere și deci, o provocare. Suportul teoretic este mai degrabă indirect, maniera de culegere și de interpretare a datelor fiind mai degrabă una particulară: nu am căutat ipoteze, am cartografiat o situație, *așa cum este aceasta percepută* de către cei intervievați. De altfel, în partea a doua a materialului, vom propune cititorului componenta *hărților mentale*, dimpreună cu metodologia și cu

rezultatele interesante ale proiecțiilor exprimate pe hârtie despre propria urbe, de către unii dintre locuitorii săi.

Per ansamblu, Toplița este o localitate cvasiurbană, o alăturare de comune la o fostă comună urbană (Toplița Română). Aici am prezentat situația din perspectiva infrastructurii sale religioase. Am putut consta că biserica, în general, indiferent de confesiune, are un rol central în asigurarea coerenței simbolice interne a fiecărei comunități în parte, fiind de importanță axială pentru coagularea acestora. Toate cultele au rol social important, mai cu seamă în raport cu fenomenul îngrijorător al emigrării masive și al efectelor conexe, legate de destrămarea familiilor, abandonul școlar etc. Tot în plan simbolic, am identificat principalele axe, cu puncte de inflexiune, contact/fricțiune sau de amalgamare prin uitarea semnificațiilor originare.

Note

¹ În 2013, echipa de cercetare a fost formată din: prof.univ.dr. Radu Baltasiu, dr. Ovidiana Bulumac, dr. Ionuț Mavrichi, drd. Andreea Acasandre, Iulia Pană, Ovidiu Solomon, Iulia Cojocar, Naomi Furnea, Antonia Miulescu, Eduard Anton, Mirela Zorilă. În 2014, echipa de cercetare a fost formată din prof.univ. dr. Radu Baltasiu, dr. Ovidiana Bulumac, drd. Andreea Acasandre, Cătălin Stancu, Andreea Băceanu, Bianca Mihăilă, Alin Aursulesei.

² Subiectul de investigat are aceeași greutate cu subiectul cunoscător, fiind el însuși entitate cunosătoare.

³ Prin credința că realul este de o complexitate foarte delicată, descrisă sub forma „legii paralelismului”.

⁴ Realitatea este înțeleasă prin *asumarea ei din perspectiva propriilor ei înțelesuri, așa cum sunt ele afirmate de către actor*, însă sunt ordonate printr-un proces de abstractizare ulterioară în așa fel încât multitudinea de semnificații particulare să capete un sens și o direcție de analiză coerente; sintetizarea prin abstractizare a datelor din teren folosește ca reper în interpretarea *logic-rațională* a semnificațiilor locale.

⁵ *Metanarațiunea* care ține de „ordinea lumii”: credința, comuniunea, marea tradiție etc.

⁶ *Cotidianul*, 13 septembrie 2013, „Transilvania furată (VI). Criminal de război reîmproprietărit. Fantoma lui Urmanczy în Toplița Română”, <http://www.cotidianul.ro/criminal-de-razboi-reimproprietarit-fantoma-lui-urmanczy-in-toplita-romana-222303/>

⁷ În anul 2011, Asociația Culturală «Dr. Urmanczy Nandor» Egyesület din Toplița a depus o cerere către Consiliul Local al municipiului Toplița pentru amplasarea în parcul central al orașului, alături de busturile personalităților românești, a bustului lui Urmanczy Nandor (1868-1940). Printre motivele amplasării bustului acestuia alături de personalitățile românești se arată că „atât Urmanczy Nandor cât și Miron Cristea erau din aceeași generație... Amândoi își iubeau poporul și nu au făcut nimic pentru dezbinarea bunei înțelegeri a celor două națiuni. Amplasarea unei statui cu Urmanczy ar fi o reconciliere istorică și în Toplița, între maghiari și români, totodată [reprezintă] respectul reciproc al valorilor, care constituie un exemplu în Europa. De asemenea, parcul central al orașului nostru este un spațiu de memoriu comun al tuturor locuitorilor. În acest oraș sunt 71% români și 25% maghiari, prin urmare ar fi corect și echitabil ca pe lângă cele trei

statui care reprezintă trei personalități românești [Miron Cristea, Mihai Eminescu, Nicolae Bălcescu, la care, în 2011, s-a adăugat și cea a lui Grigore Vieru] să fie aprobată amplasarea și acestei statui, care reprezintă cel mai renumit Toplițean de etnie maghiară”. Scopul asociației maghiare este, după cum vedem, *reconcilierea istorică*, numai că personalitatea aleasă are reverberații negative în memoria colectivă a românilor, fiind unul dintre grofii care au exploatat iobăgimea, în cea mai mare parte română. Urmanczy, arată asociațiile românești care au transmis un protest în legătură cu această acțiune Consiliului Local Toplița, a fost parte a mecanismului de asimilare forțată prin maghiarizarea educației, iar în 1935 a fost „fondator și conducător al mișcării iredentiste și revizioniste împotriva păcii de la Trianon” – după cum este inscripționată chiar piatra sa de mormânt. Nu în ultimul rând, acesta este considerat responsabil

moral pentru masacrul de la Beliș, din 1918, motiv pentru care reprezentanții guvernului român din epocă au încetat negocierile cu Ungaria. Într-adevăr, cele două comunități trebuie să își consolideze punțile, dar va fi foarte dificil în condițiile în care premisa uneia (a comunității maghiare) neagă însăși întemeierea statului român modern, Pacea de la Versailles.

Pentru prezentarea cererii adresată Consiliului Local Toplița de către „Asociația culturală «dr. Urmanczy Nandor»” și reacțiile Vezi *Condeiful Ardelean*, 20 aprilie 2011, „Provocare nerușinată la Toplița Română”, <http://www.condeiiardelean.ro/articol/provocare-nerusinata-la-toplita-romana>. Pentru o analiză a personalității lui Nandor Urmanczy vezi dr. Costel Lazăr, „Cine a fost cu adevărat Urmanczy Nandor”, în *Condeiful Ardelean*, 2011, <http://www.condeiiardelean.ro/articol/cine-fost-cu-adevarat-urmanczy-nandor>.

Bibliografie

Baltasiu, R., Dumitrescu, L. și Bulumac, O. (2009) Abordarea Neointerpretativă, în I. Bădescu, O. Cucu Oancea și Gh. Șișeștean, *Tratat de Sociologie Rurală*. București: Mica Valahie.

Bădescu, I. (2012) *Noologia – Ordinea spirituală a lumii. Sociologie noologică. (Vol. I Noologie generală. Sistemul Noologiei)*. București: Academiei Române.

Berger, P. L. și Luckmann, Th. (2008) *Construirea socială a realității. Tratat de sociologia cunoașterii*. București: Art.

Eliade, M. (1994) *Imagini și simboluri. Eseu despre simbolismul magico-religios*. București: Humanitas.

Cotidianul, 13 septembrie 2013, „Transilvania furată (VI). Criminal de război reîmproprietărit. Fantoma lui Urmanczy în Toplița Română”. Disponibil la <http://www.cotidianul.ro/criminal-de-rzboi-reimproprietarit-fantoma-lui-urmanczy-in-toplita-romana-222303/>

Didactic.ro – Cancelaria națională, „Proiectul «Alege școala! 2» reprezintă un nou început”, proiect demarat în 2010. Programul „Alege Școala” a început în 2007 și se derulează până în 2013. Disponibil la http://www.didactic.ro/stiri/11851_proiectul-alege-scoala-2-reprezinta-un-nou-inceput. Accesat în iulie 2014.

Fundația Culturală „Miron Cristea”, Asociația Radio „Ardealul”, Asociația Culturală „Glasul

Călimanilor”, Societatea Cultural-Patriotică „Avram Iancu” (2013) Provocare nerușinată la Toplița Română. Disponibil la <http://www.condeiiardelean.ro/articol/provocare-nerusinata-la-toplita-romana>. Accesat în 18 octombrie 2013.

Gilovich, Th., Keltner, D. și Nisbett, R. E. (2011) *Social Psychology*. New York: W. W. Norton & Company.

Goffman, E. (1963) *Stigma: notes on the management of spoiled identity*, ebook.

Iorga, N. (2011) *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor* (vol. II). București: Saeculum I. O.

Irving, B. W., Milton, Th. și Lerner, M. J. (2003) *Personality and Social Psychology (Handbook of Psychology vol. 5)*. Iowa, University of Iowa: John Wiley & Sons.

Lăcătușu, I. (2008) *Structuri etnice și confesionale în Județele Covasna și Harghita*. Târgu Mureș: Universității Petru Maior.

Lăcătușu, I., Lechințan, V. și Pătrunjel, V. (2003) *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*. Miercurea Ciuc: Grai Românesc.

ONC, Oficiul Național pentru Cultul Eroilor, „Cimitirul Ostașilor Sovietici. Toplița, jud. Harghita”. Disponibil la http://www.once.ro/cimitire/cimitir_sovietice_rom.php. Accesat în iulie 2014.

Păcurariu, M. (1994) *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. București: Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.